

Predhodni rezultati proučevanja najnovejših geografskih procesov slovenske pokrajine

Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani usmerja od svoje ustanovitve v letu 1962 svoje delo na proučevanje elementov in faktorjev procesa preobrazbe slovenske pokrajine. Nadaljuje že pred ustanovitvijo inštituta načeto raziskovalno delo na dveh, geografsko pomembnih čimteljih pokrajine, za odkrivanje, analizo ter predstavo.

V okviru proučevanja migracije delovne sile raziskuje démogeografske učinke industrializacije; s proučevanjem izrabe tal ter s spreminjanjem agrarne strukture v Sloveniji pa posega neposredno v učinke splošnega gospodarskega razvoja slovenskega podeželja. Procese dnevne migracije industrijske delovne sile vseh industrijskih centrov Slovenije proučujemo za razdobje 1951—1961, transformacijo slovenskega podeželja pa za razdobje zadnjih dobrih 100 let. Pri proučevanju agrarne strukture dajemo velik poudarek na analizo vpliva in součinkovanja neagrarnih gospodarskih panog, na procese spreminjanja agrarne strukture in gospodarstva, čeprav je v ospredju kmetijstvo in izraba tal. Pri tem posegamo v celoten kompleks součinkovanja faktorjev neagrarnih in agrarnih gospodarskih panog pri oblikovanju ekonomske in demografske strukture ter fiziognomije pokrajine.

Desetletje 1951—1961 pomeni razdobje, ko se slovenska pokrajina z izredno naglico spreminja iz agrarne v industrijsko pokrajino. To je časih silno hitrega večanja starih in nastajanja novih industrijskih krajev. V tem razdobju se je povečalo število industrijskih centrov v Sloveniji od 162 na 223, število v industriji zaposlenih pa od 117 na 187 tisoč. Število industrijskih krajev z več kot 1000 zaposlenimi se je povečalo od 25 na 45, z 200 do 1000 zaposlenimi od 59 na 71, število industrijskih krajev z manj kot 200 zaposlenimi pa od 78 na 107. Te številke kažejo, da so se stari industrijski centri povečali, poleg njih pa so zrastle po vsej Sloveniji novi manjši industrijski kraji.

V tem razdobju se je izredno stopnjevala tudi dnevna migracija delovne sile, saj se je število tistih, ki prebivajo v kraju zaposlitve povečalo za 22 tisoč, število tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in dnevno potujejo na delo, pa za 48 tisoč. S povečanjem dnevnih migracije delovne sile se je močno povečalo število krajev, ki dnevno dajejo delovno silo v industrijske kraje. Od skupnega števila 6052 naselij v Sloveniji jih je dajalo industrijsko delovno silo 1951. leta 2657 (43.9%), leta 1961 pa že 4863 (77.4%) naselij.

Za to razdobje je nadalje značilno nastajanje industrijskih krajev in enakomerno naraščanje števila v industriji zaposlenih za vsa področja Slovenije. Poleg že starih industrijskih krajev na

vzhodnem in zahodnem Gorenjskem so nastali manjši industrijski centri. V zelo kratkem času se je izoblikovalo sklenjeno, visoko industrializirano področje med Jesenicami in Ljubljano ter med Kamnikom in Ljubljano. Vse bolj se oblikuje enotno med seboj več ali manj povezano industrijsko področje Štajerske v trikotju med Celjem, Mariborom in Mežico na Koroškem. Dalje imamo na Primorskem močno industrijsko jedro z večjim številom centrov v območju Kopra. Prav tako so se na vsem subpanonskem področju Slovenije v Prekmurju in Krški ravnini povečali stari in nastali številni novi industrijski centri. V okolici Novega mesta, med Šentjernejem in Stražo, se postopoma oblikuje povsem novo sklenjeno industrijsko področje.

Po posameznih okrajih je še leta 1951 manj kot polovica krajev dajala industriji delovno silo, leta 1961 pa že v vseh okrajih več kot tri četrtine. V Sloveniji ne daje industriji delovne sile le 1369 krajev (22.6%), ki so večinoma manjši hribovski kraji z manj kot 200 prebivalci in v katerih prebiva skupno manj kot 10% prebivalstva Slovenije. Vplivna območja industrijskih krajev so se glede na dnevni priliv delovne sile teritorialno močno razširila in združila v več obsežnih industrijskih ter več ali manj urbaniziranih pokrajin. Pretežno agrarna področja so se, nasprotno, močno skrčila in so v pokrajini le med seboj nepovezani otoki.

Slovenija je pokrajina, kjer se je v zelo kratkem razdobju desetih let hkrati in povezano uveljavil učinek industrializacije v štirih potezah:

v večanju starih ter ustvarjanju novih industrijskih krajev,

v pospešeni gradnji modernih cest,

v modernizaciji tehnike kmetijske proizvodnje,

v pospešeni gradnji stanovanj v krajih zaposlitve in v njihovi ožji okolici.

Prav v tem je vzrok, da je bilo v tem desetletju prehajanje kmečkega prebivalstva v druge poklice tako izredno pospešeno. Iz agrarno prenaseljenih pokrajin se je v tem času prelilo prebivalstvo v mesta, v še večji meri pa to poklicno preusmerjeno kmečko prebivalstvo stanuje še naprej v vasi in dnevno prihaja z vlaki, avtobusi, mopedi, kolesi ter peš na delovna mesta.

Dnevno prelivanje industrijske delovne sile v kraje zaposlitve, je le deloma posledica pomanjkanja stanovanj v zaposlitvenih centrih. Del delovne sile, ki dnevno potuje na delo, je navezan na domači kraj, na lastno hišo in zemljo, ki jo obdeluje v prostem času ob pomoči svojih družinskih članov. To nam potrjujejo tudi gradnje številnih novih delavskih hišic v krajih, ki so več ali manj oddaljeni od industrijskih centrov.

V desetletju 1951—1961 so pričeli delavci uporabljati pri dnevnem potovanju na delo kot prevozno sredstvo poleg koles tudi mopede. Tovarne so v večjem obsegu pričele prevažati svoje delavce na delo z avtobusi. Doslej oddaljeni kraji so se s tem časovno približali zaposlitvenim centrom in zato morejo delavci potovati dnevno na delo iz zelo oddaljenih krajev. Delavec lahko premaga isto razdaljo z mopedom šestkrat hitreje kot pešec ter štirikrat hitreje kot kolesar. Medtem, ko prevoz z avtobusi širi gravitacijska zaledja centrov v horizontalni smeri, pa se v hribovitih krajih z boljšimi cestami širijo gravitacijska zaledja industrijskih krajev na račun prevoza delavcev z mopedom v vertikalni smeri.

Zelo poučen primer geografskega učinka na dnevno migracijo delovne sile je zgraditev avto ceste Ljubljana—Zagreb. Ta cesta je odprla pot agrarno prenaseljeni, doslej prometno slabo povezani Dolenjski v Ljubljano, Novo mesto in druge kraje ter dala možnost za zaposlitev revnega malega kmeta, kajzarja in njihovih otrok. Pred zgraditvijo ceste je bilo zaposlenih iz krajev, ki leže med Ljubljano in Novim mestom, v ljubljanski industriji le nekaj desetih ljudi, nekaj let po zgraditvi ceste — leta 1961 pa že 1200 ljudi. Število vse delovne sile, ki prihaja tudi v druge poklice dnevno v Ljubljano iz teh krajev, pa že presega 2000. Zanimivo bi bilo opazovanje učinkov postopnega uveljavljanja novo zgrajene avto ceste med Kočevjem in Ljubljano.

Iz dosedanjih rezultatov raziskav agrarne izrabe tal in agrarnega gospodarstva se kaže, da je kmetijsko gospodarstvo privatnega sektorja tesno povezano s procesi dnevne migracije delovne sile v industrijske centre in z industrializacijo. Medtem ko smo imeli v letih do druge svetovne vojne v Sloveniji na eni strani še čisto mestno, na drugi pa ruralno prebivalstvo, je v toku industrializacije v zadnjem desetletju nastal poleg mestnega prebivalstva, nov urbano-ruralni tip, ki se je formiral iz kmečkih družin. V prvih povojnih letih so prehajali v industrijske poklice, ne da bi se bili izselili iz vasi, kmečki otroci, ki niso bili predvideni za dediče, v naslednjih letih pa so se začeli zaposlevati izven kmetijstva tudi otroci, ki so bili predvideni za dediče kmetije. V zadnjih letih pa prehaja v nekmečke poklice tudi kmečki gospodar, ne glede na velikost kmetije, ki jo

poseduje. V začetnih fazah razkroja kmečke družine, ko so se zaposlevali samo otroci kmečkih družin, je pomenila ta zaposlitev samo dodatni dohodek kmečke družine. Z zaposlitvijo gospodarja v zadnjih letih, pa nasprotno postaja kmetijstvo dodatni vir dohodkov za preživljanje družine. Prav to razmerje v strukturi dohodkov družine takozvanega polkmeta, ki danes že prevladuje v Sloveniji, a ima v rokah večino zemlje, je eden od pomembnih faktorjev za način izrabe tal kmetijskega gospodarstva. Število razpoložljive delovne sile za kmetijstvo se je po posameznih gospodarstvih in področjih v Sloveniji prav močno zmanjšalo, ne da bi se pri tem spremenila struktura posesti glede na število ter velikost in razporeditev parcel. V prirodno ugodnejših področjih, zlasti v ravninskih in v bližini mest so že nastali veliki kmetijski obrati z arondiranim zemljiščem. Obsežna področja, zlasti bolj ali manj hribovitih pokrajin, pa bodo ostala v perspektivi v rokah polkmečke družine. Dohodek polkmečke družine z zaposlitvijo družinskih članov v nekmečkih poklicih, in s pridobivanjem kvalifikacije nenehno narašča, interes za obdelavo zemlje pa vzporedno s tem nazaduje.

Podobne procese ugotavljajo v zapadnih deželah — v Franciji, Nemčiji in Avstriji. Področja s podobno socialno posestno strukturo in podobno tehniko proizvodnje ter podobnim razmerjem med dohodki in kmetijstvu in izven njega, so ostala čez noč neobdelana, dobra zemlja je ostala in še ostaja neobdelana v socialnem prelógu. V kolikor bo razmerje dohodkov pri naših kmetijskih družinah še naprej relativno raslo v korist dohodkov iz nekmetijskih gospodarskih dejavnosti, obstaja nevarnost, da tudi pri nas podoben proces privede do tega, da bodo obsežne za kmetijsko izrabo tal ugodne površine ostale slabo ali popolnoma neobdelane. Kako preprečiti, da polja v Sloveniji tudi tam, kjer so ugodni pogoji za kmetijstvo, ne bo nekoč preraslo grmovje, je ena osnovnih nalog razmišljanja posameznih raziskovalcev in inštitucij ter vseh činiteljev, ki lahko odločilno vplivajo na racionalno urejanje prostora. Tako tudi nas geografov, ki nam dolžnost narekuje, da intenzivno spremljamo, raziskujemo in tolmačimo najnovije procese razvoja in preobrazbe slovenske pokrajine kot celote in njenih posameznih delov.